

‘Felsefe Mecmuası’ Üzerine Bir Araştırma¹

Feyza CEYHAN ÇOŞTU²

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de yayımlanan ilk felsefe dergilerinden biri olan Felsefe Mecmuası’nın yayın hayatına giriş serüveni, metin olarak organizasyonu ve fiziksel görünümü araştırılmıştır. Ayrıca, dergideki felsefi metinlerin çözümlemesi yapılarak, derginin felsefi eğilimi ile derginin Türk felsefe geleneğindeki yeri ve katkısı incelenmiştir. Felsefe Mecmuası, Batılı pozitivist ve materyalist düşüncüyü temel alarak, Osmanlı toplumuna tanıtmayı ve yaygınlaştırmayı amaçlayan bir dergidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe Mecmuası, Baha Tevfik, II. Meşrutiyet ve Felsefe

A Research on the Journal of Philosophy (Felsefe Mecmuası)

Abstract

This article deals with the “Felsefe Mecmuası” (The Journal of Philosophy) which was one of the first Journals of Philosophy published in Turkey as Ottoman Turkish and its adventure for publication and textual organizations as well as its physical outlooks. In addition, it has tried to analyse the philosophical articles in the journal and to determine its philosophical tendency. Also, it has examined its place and importance on the Turkish philosophical tradition. It has concluded that the aim of the journal try to introduce and expand the Western positivistic and materialistic thoughts in the Ottoman society.

Keywords: “Felsefe Mecmuası” (The Journal of Philosophy), Baha Tevfik, II. Constitutionalism and Philosophy.

¹ Bu makale, yazarın Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, Çorum-TÜRKİYE.
E-posta: ceyhanfeyza@hotmail.com

Giriş

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı toplumunda siyasal, sosyal ve ekonomik alanlardaki değişimle birlikte, düşünsel açıdan da hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Düşünsel alandaki bu değişimin etkileri, Osmanlı basın ve yayınında, özellikle de fikir dergilerinde daha çok görülmektedir. Özellikle, II. Meşrutiyet’le birlikte yayın hayatında köklü dönüşümler izlenmiştir. Kanun-i Esasî’nin 23 Temmuz 1908’de yürürlüğe girmesiyle ortaya çıkan özgürlük ortamı, her türlü görüş ve düşüncenin rahatça ifade edilebildiği bir dönemi açmıştır (Karakuş 1995: 97). Bu çoğulcu özgürlük ortamı, ilk etkilerini yayın faaliyetlerinin artmasında göstermiştir. Öyle ki, 1908’de II. Meşrutiyetin ilanından 1918’e kadar geçen dönemde yayımlanan süreli yayınların sayısı binin üstündedir. Bu süreli yayınlar çok çeşitli konularla ilgilidir. Söz konusu dönemde onlarca bilim, sanat, felsefe, mizah, kadın, gençlik, öğrenci, din, aile, müzik, eğlence ve askerlik dergileri yayımlanmıştır. Fakat bu dergiler, kısa ömürlü olmuş ve genellikle küçük boyutlarda ve 2-8 sayfa arasında yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminin basın açısından bir diğer özelliği de, süreli yayınların Anadolu’da yaygınlık kazanmasıdır. II. Meşrutiyetle birlikte Anadolu’nun birçok yöresinde o zamana kadar görülmeyen sayıda gazete ve dergi çıkmıştır. Öte yandan, II. Meşrutiyet’in özgürlükçü ortamında yayın hayatına çıkan ve kapanan pek çok derginin yanında, nispeten uzun süre yaşayan, ardından sivrilene, açtığı tartışmalarla günümüzde bile önem taşıyan bazı dergiler olmuştur (Varlık 1985: 116-117).

Osmanlı’da felsefe alanındaki asıl canlılığın ve ileriye dönük çalışmaların periyodik şekilde çıkan dergilerde ve yayımlanan kitaplarda ivme kazandığı görülmektedir. İşte bu çalışmada, Türkiye’de yayımlanan ilk felsefe dergilerinden olan Felsefe Mecmuası’nın yayımlanma serüveni, metin olarak organizasyonu ve fiziksel görünümü ile bu derginin Türk felsefe geleneği içindeki yeri ve katkısı üzerinde durulacaktır.

Derginin Yayın Hayatına Girişi

‘Felsefe Mecmuası’, ‘Teceddüd-ü İlmî ve Felsefî Kütüphane’ (Bilim ve Felsefede Yenilik Kitaplığı)’si tarafından yayımlanmıştır. Baha Tevfik önderliğinde 5 Temmuz 1326 (18 Temmuz 1910)’da kurulan ‘Teceddüd-ü İlmî ve Felsefî Kütüphanesi, ülkedeki fen ve felsefe alanındaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, kuruluşun bir, bir buçuk yıl gibi kısa bir süre içerisinde on bir tane kitap yayımlamıştır. Baha Tevfik, bu kütüphaneyle ilgili olarak; memleketimizde ilk defa felsefe duygusunu uyandıran ve ilk defa felsefî eserler yayımlayan bu kütüphanenin, gençlerin felsefeye rağbet etmesine, en küçük ailelerden en büyük salonlara, özel derslerden, resmi ders programlarına kadar felsefenin girmesine katkı

yaptığı, bu yazısının yazıldığı andan üç yıl öncesine kadar da ülkede felsefenin söz konusu olmadığı, hatta felsefe için gerekli dilin bile olmadığı ve bu kütüphaneye bu lisansı, birçok eksiklerine rağmen tesis ettiklerini ifade etmektedir (Felsefe Mecmuası, 1913: 1). Aynı yazıda Baha Tevfik, savaş dolayısıyla (Balkan Savaşları) kısa bir süre yayına ara veren kütüphanenin ‘Felsefe Mecmuası’ ile yayını sürdürdüğünü, kitap yayınına başladıklarını, bu çerçevede okullara mahsus olan ‘Muhtasar Felsefe’ isimli bir kitap çıkaracaklarını, bunun ardından da çevirisini yaptıkları Felsefe Tarihi’nin üçüncü cildini yayımlayacaklarını belirtmektedir.

Baha Tevfik ve arkadaşları, Balkan savaşları nedeniyle ‘Teceddüd-ü İlmî ve Felsefî Kütüphanesi’nin yayınına ara verdiği ‘Yirminci Asırda Zeka Mecmuası’ için gerekli hazırlık tamamlanıncaya kadar bilimsel, sosyolojik ve felsefî her türlü yeniliklerden okuyucuları haberdar etmeyi düşündükleri bir dergi yayımlamaya karar verirler. Bu ortam içinde Türkiye’nin ilk felsefe dergilerinden biri olan ‘Felsefe Mecmuası’, II. Meşrutiyet’in kısmi uzmanlaşma anlayışı ile popüler yaklaşım ve sade bir dil kullanma geleneğinin tipik bir sentezi olarak yayın hayatına başlar (Bağcı, 2004).

‘Felsefe Mecmuası’ Türkiye’de yayımlanan ilk felsefe dergilerinden biridir. Bu nedenle bu dergi, Türk felsefe tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Derginin sahibi Ali Fuat, müdürü Baha Tevfik’tir. Felsefe Mecmuası’nın başında yayım tarihi yoktur. Bu nedenle derginin çıkış tarihiyle ilgili çeşitli kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Bu durumun nedeni olarak, çeşitli kütüphanelerde derginin ciltli bir şekilde bulunması, bu ciltlerde her sayının yayın tarihini gösteren dış kapaklarının olmayışı ve cilt kapağında da her hangi bir tarihin bulunmaması gösterilebilir. Fakat Rıza Bağcı’nın tespitine göre derginin ilk sayısının yayın tarihi 8 Mayıs 1913 iken, onuncu sayısının yayın tarihi ise 27 Ekim 1913’tür. 5 Kasım 1913 yılında ise dergi on sayı olarak ciltlenip neşredilmiştir.

Derginin hangi sıklıkla yayımlandığına dair kapak kısmında herhangi bir bilgi yoktur. Fakat Baha Tevfik’in “Hali Hazırın Felsefesi: Millileşmek Emeli” isimli yazısından anlaşıldığına göre dergi on beş günde bir yayımlanmıştır (Felsefe Mecmuası 1913: 3).

Derginin Dış Özellikleri

Felsefe Mecmuası, 16x23 cm ebatlarında olup ikinci hamur kâğıda basılmıştır. Bir cilt halinde ciltlenmiş bulunan dergi Osmanlıca olarak yayımlanmıştır. Derginin ilk on (10) sayısı birinci cilt olarak düşünülmüş, Baha Tevfik’in ‘Birkaç söz’ adlı girişinden sonra derginin birinci cildinin içindekiler kısmına yer verilmiştir. Ayrıca ikinci ciltte yer alacak bazı yazıların başlıkları da bu cilt içinde verilmiştir. Fakat ‘Felsefe Mecmuası’

yalnızca on sayı ve bir cilt olarak Türk düşünce tarihi içindeki yerini almıştır (Alkan 1989).

Tablo 1: Felsefe Mecmuası

Yıl	Sayı	Cilt	Tarih	Sayfa	Matbaa
1	1	1	8 Mayıs 1913	1-16	Araks Matbaası
1	2	1	19 Mayıs 1913	17-32	Araks Matbaası
1	3	1	1913	33-48	Zerafet Matbaası
1	4	1	19 Haziran 1913	49-64	Zerafet Matbaası
1	5	1	10 Temmuz 1913	65-80	Zerafet Matbaası
1	6	1	31 Temmuz 1913	81-96	Zerafet Matbaası
1	7	1	21 Ağustos 1913	97-112	Nefaset Matbaası
1	8	1	24 Eylül 1913	113-128	Nefaset Matbaası
1	9	1	1913	129-152	Nefaset Matbaası
1	10	1	27 Ekim 1913	153-175	Nefaset Matbaası

Derginin dış kapağında Alman filozofu Schopenhauer'un fotoğrafı yer almaktadır. Derginin 1. sayısında 'Felsefe Mecmuası' başlığının hemen altında 'Muârizlara Hürmet, Lâ-kâydlara Merhamet' cümlesi yer almaktadır. Derginin 2. sayısından itibaren, buna ek olarak başlığın hemen üstünde 'Din gayr-ı ihtiyari bir felsefe, Felsefe ihtiyârî bir dindir' cümlesi bulunmaktadır.

Dergiyle birlikte öğrenciler için sekiz sayı olarak yayımlanan 'Mektep Dersleri' adlı bir ek de yer almaktadır. Bu derslerin içeriği bilim ve felsefe ağırlıklıdır. Mektep Dersleri adını taşıyan bu çalışma, derginin sekizinci sayısına kadar verilmiş ve bu sayıda tamamlanmıştır. Daha sonra Felsefe Mecmuasının birinci cildinin arkasına eklenip tekrar basılan bu küçük eser "ayrıca kitap olarak neşrolunacaktır" (Felsefe Mecmuası, 1913: 128) denildiği halde, kitap haline getirilememiş ve derginin eki olarak kalmıştır. Cildin sonuna eklenen Mektep Dersleri kısmının 64 sayfa olduğu görülmektedir. Felsefe Mecmuası, Mektep Dersleri ekiyle birlikte toplam 175+64=239 sayfadan ibarettir.

Derginin İç Özellikleri

Derginin Planı

'Felsefe Mecmuası'nın çıkarılma amacı, planı ve hangi konulara yer vereceği, kapağında ve Baha Tevfik'in 'Birkaç Söz' isimli yazısında açıklanmıştır. Derginin dış kapağında, derginin planıyla ilgili olarak "felsefenin çeşitli dallarından, tarihinden, günümüzdeki gelişiminden söz eden birçok makaleyi, biyografîyi ve felsefe sözlüğünü kapsadığı" ifade edilmektedir. İç kapağında ise, "Felsefe Makaleleri, Biyografî, Felsefe Tarihi, Dinler Tarihi, Doğu Felsefesi, Ahlak Bahsi, İlmi İctimâ-i, Felsefe

Kamusu, Kâinatın Muammaları, Fizyoloji, Psikoloji, İlm-i Lisan” başlıklarına yer verilerek derginin genel içeriği hakkında bilgi verilmektedir. Baha Tevfik derginin ilk sayısında amacını şöyle ifade etmektedir. “Bizde bir felsefe dili yoktur, ben bunu yapmaya çalışıyorum. Doğu ve Batı arasındaki zikzakları kesmek, Doğu kaynaklarının artık yeni bir ürün veremeyeceğini ilan etmek istiyorum. Batının hayatının üstünlüğü, felsefenin üstünlüğüyle paraleldir....” (Felsefe Mecmuası 1913: 1).

Dergide, Baha Tevfik’in yanı sıra Subhi Edhem, Ahmet Nebil, Mehmet Necip, Naci Fikret, Mithat Cemal, Memduh Süleyman gibi yazarların yazıları ve Ömer Seyfettin’in şiirleri yer almaktadır.

Derginin İçeriği

Felsefe ağırlıklı dergi olan Felsefe Mecmuası’nda, felsefî konuları içeren yazılar vardır. Dergide, kitap tanıtımı, kitap ve makale eleştirisi, felsefe sözlüğü, biyografi, okuyucudan gelen mektuplar ve onlara yazılan cevaplar, felsefî özlü sözler, şiirler ve 46 felsefî içerikli makale yer almaktadır.

Felsefe Mecmuası’nda, Türkiye’de ilk defa bir ‘Felsefe Kâmusu’ hazırlama çalışmaları başlamıştır. Derginin kimi sayılarında ve ‘Mektep Dersleri’ adlı ekin aralarında felsefî kavramların Fransızca ve Osmanlıca karşılıklarıyla açıklamaları içeren bir sözlüğe yer verilmiştir. Bu sözlüğün hazırlanma çabasının gerekçesi şöyle ifade edilmektedir: “Kimya ıstılahâtı bilmeyen bir kimse, kimyager değilse maruz addedilebilir. Hendese ıstılahatı bilmeyen de mühendis değilse kezâlik mâzurdur. Çünkü ne kimya ne de hendese umuma mahsus ilimlerden değildir. Onların mütehassısları olur ve mütehassısları tarafından mevz-u bahs edilirler. Halbuki felsefe böyle değildir. O bütün tabakât-ı beşeriyeye hatta en basit ve âdilerine bile şâmilidir. Herkesin kendine mahsus yanlış yahut doğru, âmiyâne yahut âlimâne bir felsefesi vardır. Binaenaleyh herkes -doğru bir surette idare-i kelimeler edebilmek için- ıstılahâtı felsefîyeyi bilmek mecburiyetindedir...” (bkz. Mektep Dersleri, Felsefe Mecmuası 1913, sayı: 7). Felsefe Kamusu’nun hazırlanışının bir başka gerekçesi de genç mütercimlerin felsefî eserleri tercüme ederken çektikleri sıkıntıdır: “Lisanımızda felsefî kelime ve ıstılahların ekseriya mukabili bulunamamakta ve bunun için genç mütercimlerimiz pek büyük müşküllere tesadüf etmektedir...” (bkz. Mektep Dersleri, Felsefe Mecmuası 1913, sayı: 7). İşte bütün durum, Baha Tevfik’i bu sıkıntıları ortadan kaldıracak bir sözlük hazırlamaya sevk etmiştir. Oldukça özetlenmiş küçük olan bu sözlük daha çok Felsefe Mecmuası’nda çıkan yazılarda geçen terimleri ihtiva etmektedir. Yaklaşık 120 terimi kapsayan bu sözlük çalışması, Baha Tevfik’in kısa bir süre sonra ölümü üzerine, tamamlanamamış ve kitap haline getirilememiştir (Bağcı 1996:185). Batı tipinde bir sözlük olması bakımından, bu sözlük çalışması dikkate değerdir.

Dergide, ‘Felsefî Düşünüşler’ (bkz. Felsefe Mecmuası 1913: 36-38; 74-75; 160-161) başlığı altında, eski ve yeni filozoflara ait felsefî sözlere yer verilmektedir. Bu felsefî sözlerin, özel bir fikir veya meslekten hareketle düzenlenmediği ve aralarında zıt görüşlerin de yer aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca, dergide her hangi bir tasnife tabi tutulmaksızın yer verilen bu felsefî sözlerin daha sonra tasnif edilerek kitap haline getirileceği ifade edilmektedir (bkz. Felsefe Mecmuası 1913: 36).

‘Terâcim-i Ahvâl’ kısmında, Herbert Spencer’in biyografisine yer verilmektedir. Bu felsefecinin hayatı ve felsefî görüşleriyle ilgili, daha sonra uzun makaleler yazılacağı ifade edilerek, burada kısaca hayatı ve felsefesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Spencer’in resmine de yer verilmiştir (Felsefe Mecmuası 1913: 159).

‘Âsâr-ı Cedîde’ başlığı altında ise, derginin yayımlandığı dönemde doğuda ve batıda felsefeyle ilgili yayımlanan kitap, dergi tanıtım ve eleştiri yazıları yer almaktadır (Felsefe Mecmuası 1913: 13; 47-48; 109).

Felsefe Mecmuası’nda bulunan, Baha Tevfîk ve arkadaşlarının yazılarında, materyalist ve evrimci fikir ve görüşlere yer verdikleri görülmektedir. ‘Teceddüd-ü İlmî ve Felsefî Kütüphanesi’ adı altında yapılan gerek kitap, gerek mecmua ve gerekse gazete yayınlarında materyalist fikir ve görüşlerin sistemli bir şekilde savunulduğu görülmektedir.

Felsefeyle İlgili Metinlerin Tanıtımı ve Çözümlemesi

Felsefe Mecmuası, Türkiye’de yayımlanan ilk felsefe dergilerinden biri olması nedeniyle, işlediği konular açısından dikkat çekicidir. Dergi, Osmanlı toplumunda felsefenin ve felsefî düşünüşün yerleşmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle, II. Meşrutiyetin özgürlükçü ortamında yayımlanan Felsefe Mecmuası’nda yer alan yazılarda, materyalist ve evrimci fikir ve görüşlerin tanıtıldığı görülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminin genel düşünce ortamında felsefeciler, felsefeyi, kendi dünya görüşlerini topluma yaymak için bir araç olarak kullanmaktaydılar (Kafadar 1999: 174). Felsefe Mecmuası’nda da, II. Meşrutiyetin bu anlayışı hâkimdir. Dergideki çeviri ve telif yazıların, Batılı pozitivist ve materyalist düşüncelerin Osmanlı toplumuna tanıtılması misyonunu üstlendiği görülmektedir. Bu misyon icra edilirken, yazarlar pozitivist ve materyalist düşüncelerin savunuculuğunu hatta temsilciliğini yapmaktadırlar.

Felsefe Mecmuası’nda, ‘Mektep Dersleri’ ekinde yer alan makaleler dâhil olmak üzere toplam 46 felsefî içerikli makale bulunmaktadır. Bunlar öncelikli olarak çeviri ve telif makaleler olarak ikiye ayrılabilir. Çeviri

makaleler 7, telif makaleler 39 tanedir. Telif makaleleri ise kendi arasında şöyle gruplandırılabilir: Genel felsefe: 15, Felsefe tarihi: 12, Özel felsefe dalları: 9, (Dil felsefesi: 4, Ahlak felsefesi: 4, Din felsefesi: 1), Mantık: 3. Şimdi bu makaleleri yukarıdaki sınıflamaya uygun olarak inceleyeceğiz.

Çeviri Makaleler

-Ernst Haeckel, “Kâinatın Muammaları”, (çev. Baha Tevfik), Felsefe Mecmuası, Sayı: 1: 9-12; Sayı: 2: 24-28; Sayı: 3: 39-44; Sayı: 4: 56-61; Sayı: 6: 91-93; Sayı: 7: 110-112; Sayı: 10: 169-175.

Baha Tevfik’in Türkçe’ye tercüme edip Felsefe Mecmuası’nda yedi sayı olarak yayımladığı eserlerden biri de, Ernst Haeckel’in ‘Kainatın Muammaları’ (The Riddle of The Universe) isimli çalışmasıdır. Bu eserin ancak iki bölümü dergide yayımlanmış, üçüncü ve dördüncü bölümlerinin Felsefe Mecmuası’nın ikinci cildinde yayımlanacağı ifade edilmiştir. Fakat Mecmuanın ikinci cildi yayımlanmadığından bu gerçekleştirilememiştir.

Haeckel, mekanist ve biyolojik materyalizmin ve monizmin en hareketli savunucularından biridir. Baha Tevfik, hayatı boyunca Ernst Haeckel’in fikirlerinin iyi bir savunucusu olmuş, bazı düşüncelerini de sert bir biçimde eleştirmiştir. Haeckel’in düşüncelerini aktarmak için bu eserini mecmuada yayımlamıştır. Bu makalelerin genel içeriği şöyledir: Baha Tevfik’in çevirilerinden, Haeckel’in, Kant-Laplace teorisini çok sert bir biçimde eleştirdiğini görüyoruz. Ona göre bu teori aslında Allah’ın varlığını ispata yardımcı olmuş bir teoridir. Çünkü teori alemin bir başlangıcı olduğu düşüncesinden yola çıkar. Bu düşünce ilk hareketi ve o da ilk hareket ettiriciyi yani Tanrı’yı zorunlu kılar. Haeckel, bu fikirleri kabul etmez. Haeckel’a göre Tanrı fikri, ilk insanların doğa olaylarını, korkuları nedeniyle, İlahlara atfetmeleriyle oluştuğunu söyler. Ona göre Tanrı, tabiattaki doğal olaylarının bütünüdür. Bu da Tanrı’yı madde ile bir tutmak demektir. Evren hayatını ise evrim teorisiyle anlatmaya çalışır. Ona göre insanlar, hayvanlardan farklı şeyler değildir ve insan maymundan türemiştir. Madde ile ruhun da bir bütün olduğundan hareketle, maddeden ayrı bir ruhun varlığını da inkâr etmiştir.

Telif Makaleler

Genel Felsefe

-Baha Tevfik, “Maksat ve Meslek”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 1, ss.1-3.

Bu yazıda Baha Tevfik, felsefenin tanımını yaparak onun önemini vurgulamaktadır. Tevfik’e göre, felsefe geleceğin ilmidir. Her asırda her yerde ilim belirli bir noktaya kadar ilerlemiş, ondan öteye geçememiş ama

geçmek arzusu göstermiştir. İlim ve fennin geçmediği saha, faraziye ve nazariye sahasıdır ki buna felsefe denir. Her zaman dünün felsefesi bugünün ilim ve fenni, yarının ilim ve fenni, bugünün felsefesidir. Baha Tevfik'in daha önce yayımladığı bir makalesinden aldığı bu ifadeler gösteriyor ki bilim ve felsefe ona göre ayrılmaz bir bütündür ve felsefe bir bilim olarak görülmelidir.

Baha Tevfik bir memleketin ahlak ve adabına ve halkın mizacına bile felsefî fikirlerin hâkim olduğunu ifade eder. Felsefî fikirlerden uzak olanların da hayvanlar gibi yaşadığını ve hayatlarında bir düzenin olmadığını söyler.

Makalede ayrıca düşünme ile ilgili fikirlerine de yer verir. Ona göre düşünen özneye, düşünülen nesneyi ayrı ayrı incelemek gerekir. Burada devreye fizyoloji ve psikoloji bilimleri girer. Ona göre iyi ve doğru düşünebilmek ve düşündüğü gibi hareket etmek de önemlidir. Burada da devreye ahlak girer. İşte felsefenin esasını teşkil edenler bunlardır. Bu noktada Baha Tevfik bir görev üstlenir ve amacının ilerlemek olduğunu, geleceği görmeye çalışmak olduğunu söyler. Bu ise usul ile olur. Ona göre usul ise bugünkü ilim ve fendir. Baha Tevfik'in ifadeleriyle “usulsüz filozof pusulasız kaptana benzer” (Felsefe Mecmuası 1913: 1).

Cahillikten, mağlup edilmesi gereken bir düşman olarak bahseden yazar, son olarak şunları söyler: “Hakikat; her zaman söylenmelidir. Onun söylenmesi için hususi bir mevsim ve hususi bir muhit olamaz.”

-Baha Tevfik, “Hâli Hâzırın Felsefesi Millileşmek Emeli”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 1: 3-5.

Baha Tevfik, bu makalesinde, II. Meşrutiyet devrinin Türkçülük, Milliyetçilik akımını ağır bir şekilde eleştirir ve millileşmenin ne demek olduğunu anlatmaya çalışır. Bunu anlatmaya ve açıklamaya çalışmasının nedeni aslında millileşmenin bir ideal olamayacağını belirtmek istemesidir. Baha Tevfik, bunu, Avrupalılaştırmanın zorunlu olduğunu söyleyerek yapar.

Baha Tevfik'e göre milli kelimesinin ne anlama geldiğini kimse tarif etmemektedir. Bu konuda bazı yayınların dışında kimse bir şey yapmamıştır. Tevfik makalesinde, dildeki değişimlerin millileşmeyi sağlamakta yeterli olmayacağını şöyle ifade eder: “İsmimizi Ahmet'ten Gökalp'e, Hasan'dan Karataş'a tahvil etmekle millileşeceğimizi zannedenler, milliyetin ancak muzır ve müfteris cihetini, riyakar ve müdaheneci sa'y-i bihudesini istiare etmiş oluyorlar.”

Baha Tevfik'e göre milliyet, milletin beğenilen alışkanlıklarını canlandırmak olsa bile, geçmişteki ve şimdiki alışkanlıklarımızın hangisinin korunup hangisinin terk edileceği önemli bir meseledir. Ona göre, çünkü milli meziyetlerimiz takdire değer bir şey olsaydı bugün bu halde bulunmazdık.

Bunu da şöyle ifade eder: “Eğer dünkü secaya-yı ırkıye ve mezaya-yı milliyemiz şayan-ı takdir bir şey olsaydı, bugün bu halde olmazdık... Bugünkü tembellik, bugünkü teşebbüssüzlük, bugünkü medeniyetsizlik, bugünkü siyasi ahlaksızlık tamamıyla dünkü gurur-u milliyenin, dünkü akıncılığın, dünkü göçebeliliğin, dünkü yeniçeri kavgalarının ancak isimlerini değiştirmiş şekilleridir... Millilik diye isterseniz elbisemizi, evlerimizi, lisanımızı terk edelim. Yine eskisi gibi... kavuk giyinelim, damlarda, çadırlarda oturalım...”

Görüldüğü gibi, Baha Tevfik pozitivist ve materyalist bir düşünür olarak milliyetçi düşünceye ve milliyetçiliğe açıkça karşıdır. Tüm bunların yerine Avrupalılaşmayı yani çağdaşlaşmayı ideal edinir. Bunun da özgür bir ortamda fikri bağımsızlık ve bireysel girişimcilikle gerçekleşeceğine inanır.

-Baha Tevfik, “Batıl İtikadlar ve Hal-i Hazırda İzdivaç”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 7: 102-105.

Baha Tevfik, bu makalesinde halk içindeki yanlış fikirlerden ve kalıplaşmış itikatlardan bahseder. Ayrıca makalede bir arkadaşı ile karşılaşmasının ardından evlilik kurumu ile ilgili fikirlerini anlatır. Fikirlerini anlatırken evlilik kurumuna şiddetle karşı çıktığı görülür ve karşı çıkmasının sebeplerini de yine makalesinde aktarmıştır. Tevfik’e göre Türk milletinin en önemli özelliklerinden biri göçebeliktir. Milletimiz çiftçisiyle, küçük esnafıyla, memuruyla tam bir göçebe hayatı yaşar. Bütün Türkler, yarın ne olacaklarını bilmeyen, geleceklerini planlamayan insanlardır. Ekonomik güçleri azdır ve büyük çoğunluğu fakirlik içindedir.

Bu sosyal ve ekonomik sebepler dışında başka sebeplerde vardır ki evliliğe cehennemî bir şekil verir. Bu sebeplerin başında ailesizlik gelir. Ailesizliğin sebebi ise tesettürdür. Bunu şöyle aktarır: “Bizde aile yoktur, aile hayatı teşekkül edemez. Erkeklerle kadınlar arasında tesettür namı altındaki ayrılık bir sedd-i çini dehşet ve kuvvetiyle dururken ne medeniyet, ne terakki, ne ahlak, ne de bahtiyarlık bütün erkekler ve bütün kadınlar için birer tabir-i bimanadan ibaret kalacaktır.”

Tevfik’e göre tesettür, gelişmemiz için büyük bir engeldir. Başımıza gelen felaketler, ailesizlikten ve ailesizlik de tesettürden kaynaklanmaktadır. Bu şartlar altında Baha Tevfik’e göre evlilik bir felakettir ve bundan kaçınmak gerekir. Bu düşüncelerle tabi ki Baha Tevfik de hiç evlilik yapmamıştır.

“Anlıyor musun azizim? Bizim memleketimizde izdivac bir felakettir, felaketin içinde bir felakettir, hatta felaketin dışında da felakettir... Size bilatereddüd tekmil-i izdivac etmiş kişileri misal gösterebilirim!... Bundan katiyyet tevakki ediniz!...”

-Memduh Süleyman, “Hâl-i Hâzırın Meselesi: Hakiki Mürteciler ve Avrupalılaşmak”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 9:139-141.

Bu makale Baha Tevfik’in yakın arkadaşı Memduh Süleyman tarafından kaleme alınmıştır. Bu makale Baha Tevfik’in ‘Millileşmek Emeli’ adlı makalesinin bir devamı niteliğindedir. İkisi de aynı konuyu yani milliyetçi düşüncenin sakıncalarını konu edinmişlerdir. Fakat Memduh Süleyman biraz daha ileri giderek devrin milliyetçi düşüncesine ve milliyetçi yazarlara isim vermeden ağır eleştirilerde bulunmuştur.

Memduh Süleyman, milliyetçiliği zaten çürük ve sallanan sosyal dengemizi sarsan bir irtica hissi ve milliyetçi gençleri ise ‘hakiki mürteciler’ olarak gösterir. Ona göre bu gençler sosyal hayatımızı korkunç, tehlikeli bir bozulmaya sürüklemektedirler. Bunu da şöyle ifade eder: Toplumumuz bozulmuştur. Çünkü ilimden, ahlaktan her şeyden mahrumdur. Fikir namına kırık dökük usulsüz olarak birkaç kitaptan toplanmış ehil bir gruptan; teşebbüs namına ötekine berikine Bab-ı Hükümet’e açılan dilenci bir elden ve hislerine göre hareket eden bir gruptan başka ne var? Bizim için ‘Amaca ulaşmak için her vasıta meşrudur’ düsturu gizlenen bir ahlak anlayışı haline gelmiştir. Sosyal hayatımız içinde her fert diğer bir ferdin zararına yaşıyor. Bunun üzerine sosyal dengemizin temeli çürüktür. Bundan başka bu dengeyi tamamen sarsan gayesi olmayan bir arzuyu tahrip etmekten doğan bir geriye dönüş vardır. Ortaya çıkan son hadiseler sebebiyle ‘Türkler, Türkler’ diye bağırıldılar. Memduh Süleyman, bu çağırışı yersiz ve bayağı bulur.

Memduh Süleyman’a göre eğer gelişmek ve ilerlemek istiyorsak, ideallerimizi vatan, millet, hükümet gibi fikirler etrafında değil, medeniyet, Avrupalılaşmak gibi fikirlerde aramalıyız. Çünkü Avrupalılaşmak dinimize ve milli duygularımıza bir zarar getirmez. Bunu şu cümlelerle ifade eder: “...Avrupalılaşmak ne bir dinden ayrılmaktır, ne de milliyeti gayb etmektir... Avrupalılaşmakla dinimize de bir zarar-ı tari olmaz. Nasıl ki Uygur, Çağatay lisanlarıyla görüşmek, Buharalıların giydiği kisveyi giymek Türklüğümüze bir ilave etmezse, Avrupalılaşmakla da milliyetimizi gayb etmeyiz... Avrupalılaşmak... ne boyun bağı takmak, ne frak giymek ne Beyoğlu muhitinde yaşama, dans etme veya ne de her gördüğü şeyi bir nazar-ı istih’ fafla istikbal eylemek Avrupalılığa bir numune olamaz...”

-Ahmet Nebil, “Felsefe-i Muâşeret”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 1: 14-16; Sayı: 2: 31-32.

Ahmed Nebil, bu makalelerinde toplumsal yaşamda insanlar arası ilişkileri tartışmaktadır. Nebil, insanların bir arada yaşamak için belli kaidelere uyması gerektiğini iddia eder. Rahat yaşamak için ‘iyi geçinmek’ gerekliliğini vurgular. Bunu şöyle anlatır. “Filhakika rahat yaşamak için ‘iyi geçinmek’ lazımdır. Ve tabi... beşeriyetin henüz pek cahil ve mutaasıp

olduğu pek eski zamanlarda bu iyi geçinmek ihtiyacı kendini şimdikinden daha bariz bir tarzda gösteriyordur.” Ayrıca riyanın, nezaket adı altında saklandığını ileri sürer. Makalenin devamında birbiriyle karşılaşan insanların hallerinden ve davranışlarından söz eder. Özellikle insanların karşılaştıklarında hakiki selamlamayı bilmediklerini ifade eder. Genç bir kadınla yaşlı bir kadını selamlamanın bile farklı olması gerektiğini söyler. Ayrıca daima büyüğün küçüğü selamlaması gerektiğini söyler. Fakat aynı yaşta ve aynı mertebede olan kişiler birbirlerine aynı anda selam vermedirler. Tüm bu selamlama şekillerini ve yolda birbiriyle karşılaşan insanların birbirine nasıl davranması gerektiğini Ahmed Nebil, yazılarında ayrıntılı olarak işlemektedir.

–“Felsefe Nedir”, Mektep Dersleri, Sayı: 1: 1-4; Sayı: 2: 9-11.

Baha Tevfik, Felsefe Mecmuasıyla birlikte, öğrencilere bilim ve felsefeyle ilgili kendi görüşlerini aktardığı bir ek de vermiştir. Mektep Dersleri adını taşıyan bu ek, 8. sayıya kadar verilmiş, bu sayıda tamamlanmıştır. Daha sonra da birinci cildin arkasına eklenip tekrar basılmıştır. Bu ekte yer alan felsefe ile ilgili tanım ve açıklamalardan, dini ve geleneksel felsefeden farklı bir felsefenin anlatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Bu yazılarda, felsefenin tarifi, mahiyeti, kısımları, faydası, gayesi, konusu diğer bilimlerden üstün olma özellikleri üzerinde durulur. Bu, şöyle ifade edilir: Felsefe bir ilm-i nazım, ve bir ilm-i evveldir. Hülasa felsefe düşüncenin ilmi oluyor. Düşünmeyi öğretiyor... Anlaşıyor ki umumi ve külli olan ve bütün hususi ilimlerin fevkine yükselerek vücut ile ilmin ta menabi’ne çıkan şeyler felsefenin mevzuunu teşkil edecek. Halbuki diğer eşyaya hâkim olmak meziyyetine haiz iki mevcut vardır ki tedkiki felsefeyi büsbütün, istiab etmemekle beraber ona mensubdur: Tabiat ve İnsan.

Baha Tevfik, makalenin devamında şunları ifade etmiştir: Her şeyin ilk sebebi, sebep olanı, yaratıcı tabiattır. İnsan ise alemin merkezidir. İlim dairemize giren her şey bizim için var olan, girmeyen ise var olmayandır. Bize göre var olanda, ilgi ve sevmeye derecemize göre ve aklımızın kanunlarına göre vardır. Felsefe falan ve filan şeyi öğretmez, düşünmeyi öğretir. Her şeyi derinlemesine inceler ve her şeyi açıklamaya çalışır. Böylece muktedir ve seçkin adamlar yetiştirir. Felsefe yolunun ilk işlevi gözlemdir, insanın kendi kendini gözlemesidir.

Bu metinden de anlaşılacağı üzere felsefe her şeyin ötesinde bir alan olarak gösterilmektedir ve bilimin ayrıcalıklı yeri de belirtilmektedir.

–Ahmet Nebil, “Arzın Menşei ve Tarihi”, Mektep Dersleri, Sayı: 4: 29-31.

Ahmed Nebil, hakkında çok fazla bilgi bulunmasa da yazılarından anlaşılıyor ki, O da Baha Tevfik gibi dönemin düşünce hayatına katkı

sağlamak amacıyla fikirlerini aktarmıştır. Sosyalizm taraftarıdır ve sosyalizm hakkında tanıtıcı yazılar yazmıştır. Döneminde yine sosyalizmi eleştiren yazarlara da cevap vererek fikirlerini tanıtır. Tabii sadece siyasi yazıları yoktur. Nitekim Felsefe Mecmuası'nda çıkan bu makalesinde, yeryüzünün geçmişi ve tarihinin birçok insanı düşündürdüğünü ve bu konunun, kendi hayal dünyasını da meşgul ettiğini söyleyerek konuyu 'Laplas' adlı teori çerçevesinde açıklar. Nebil'e göre bu teori, arzın tarihini 5 devreye ayırır: 1. Devre-i Mütakaddime: Bu devrede canlı hayatı yoktur. 2. 1.Devre (Paleozoik): Bu devrede hayvanların en küçük numuneleri görülür. 3. 2.Devre (Mezozoik): Bu devrede sürüngenlerin yaşadığı belirtilir. 4. 3.Devre (Selozoik): Bu devrede üstün hayvanlar görülmeye başlanmıştır. 5. 4.Devre (Antropozoik): Bu devrede de insan türü ortaya çıkmıştır. Bu devrenin tabakalarının birincisinde iptidai, vahşi ve barbar insanlar bulunur. Bu devrin başlangıcından bu ana kadar 300 bin sene geçmiştir.

-“İlimler ve İlimlerin Tasnifi”, Mektep Dersleri, Sayı: 2: 12-14; Sayı: 3: 17-23; Sayı: 4: 25-28; Sayı: 5: 33-40; Sayı: 6: 41-43.

Bu kısım öncelikli olarak ilimlerin tasnifinden bahseder. İlimler tasnif olunurken, bu ilimlerin nasıl oluştuğunun da verilmesi gerektiğini ifade eder.

İkincisi, “Ulûm ve Tasnif-I Ulûm” genel başlığını taşır ve bu bölümde şu konular işlenir: “Felsef-I Ulûm ve Buna Dair Eserler, Felsefe-I Ulûm ve Fünûnun Mevzuu, İlim ve Evsafi, Ulûm ve Fünun ve Sanayi-I Nefise, Ulûm ve Fünunun Tatbikat ve Serematı, Ulûm ve Fünûn ve Ahlak, Ulûm ve Fünûnda Terakkî, Fikr-I Fennî, Terbiye-I Fenniye, İlim ve Fen, Tasnif-I Ulûm ve Fünûn, Ulûmu Maddiye, Riyaziyat, Tabiiyyat ve Aksamı, Hayatiyât (Biyoloji), Ulûm-I Maneviye ve Aksamı, Mâ-fevka't-tabiiyyât (Metafizik).”

Felsefe Tarihi:

-Baha Tevfik, “Felsefe-i Hâzıra: Kant” Felsefe Mecmuası, Sayı: 1: 6-8; Sayı: 2: 20-23; Sayı: 3: 33-36; Sayı: 6: 87-90; Sayı: 7: 106-109; Sayı: 9: 145-150.

Baha Tevfik, mecmuanın birinci sayısından itibaren altı yazısında Kant felsefesine yer vermiştir. Bunu yapmasının nedeni Kant felsefesini tanıtmaktır. Bu tanıtımda yer alan başlıklar şunlardır:

- Felsefenin Son Şekli
- On sekizinci Asırda Alman Felsefesi
- Kant,
- Kant'ın Yöntemi
- Soyut Akıl Hakkında Araştırma ve İmkan-ı İlim
- Düşünceye Ait Özelliklerin Tetkik ve Tahlili

- Metafizik Mümkün müdür?
- Ruh ve Kainat ve Allah Hakkında Kant'ın Düşünceleri
- Pratik Akıl ve Ahlak, Sanat.

Baha Tevfik, bu çalışmasında Kant'ın, “Saf Aklın Eleştirisi” kitabını tahlil eder. Kant'ın görüşlerini aktarırken, kendi görüşlerine de yer vermeyi ihmal etmez. Özellikle Kant felsefesindeki Tanrı kavramını açıklayıp, daha sonra kendi materyalist ve ateist görüşlerini de aktarır. Bunu şöyle dile getirir: “Hatta bize kalırsa Allah fikri, esasen bir faraziye'dir. Bu faraziye insanların kendi nefsinin düşünmelerinden ileri gelmiştir. Ebediyen yaşamak fikri insana ölümü muvakkat addetmek ve bir müddet sonra dirilerek yine hayata devam eylemek fikrini vermiş ve bu ölüm beşerin aczini meydana koyduğu için, fikir bu gibi aczlerden maarra daha yüksek bir mükemmeliyet tasavvuruna mecbur olmuştur; işte bu tasavvur Allah'tır.”

Baha Tevfik, bu çalışmada, Kant'ın metafiziğe kayan bazı görüşlerini tenkit etmekle birlikte, onu birtakım kalıplaşmış inançları yıkan ilk büyük filozof olarak da değerlendirmektedir.

Baha Tevfik, Kant'ın Copernic'le benzeşmesinden hareketle şunları söylemiştir: “Kozmografya alanında Copernic ne yaptı ise alem-i ilimde Kant da onu yaptı. Copernic, güneş arzın etrafında döner nazariyesini sonuçlarını ve ayrıntılarını bozmadan değiştirdi. Ve tamamiyle aksine bir nazariye va'z ederek, arz güneşin etrafında döner dedi. İşte bunun gibi Kant da o zamana kadar akıl, eşya etrafında döner nazariyesini bozarak eşya, aklın etrafında döner kaidesini vaz etti.”

-Baha Tevfik, “18. Asırda Fransız Felsefesi”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 5: 76-78.

Baha Tevfik, yüklendiği görev gereği felsefeyi halka anlatma çabasında, yer verdiği makalelerinden biri de 18. asırda Fransız felsefesi ve filozoflarını genel hatlarıyla anlatmaktır. 18. yüzyılda Fransa'nın aydınlanmasına katkıda bulunan filozofları aktardığı bu yazısında şu filozoflara yer verilmiştir: Condillac, Denis Diderot, La Mettrie, Baron d'Holbach, Helvetius, Voltaire, Montesquieu, Rousseau. Bu filozoflardan bahsederek, o dönem felsefesinin özetini yapmıştır.

-Subhi Edhem, “Lamarck ve Lamarckizm”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 6: 81-84; Sayı: 7: 97-101; Sayı: 8: 113-119; Sayı: 9: 129-136; Sayı: 10: 153-157.

Subhi Edhem'in kaleme aldığı dizi yazılarından biri de Lamarck üzerinedir. Subhi Edhem bu yazı serisini, Evrimci Kuramın kurucularından olan Lamarck'ın yaşamı ve görüşlerini anlatmak üzere hazırlanmıştır. Bunu yapmasının sebebini ise Lamarck'ın yeterince anlaşılamamış olduğunu düşünmesidir. Darwin'in dünyaca tanınmış olmasına rağmen Lamarck'ın

tanınmadığını düşünen yazar, son zamanlarda Fransa’da bazı doğa bilginlerinin Lamarck hakkında kitaplar yazdıklarını ifade eder.

Ona göre, hayat sahibi olanların değişmeye uğradıklarını ilk defa anlatan ve fikir ileri süren Lamarck’tır. Lamarck, evrim teorisini geliştirmiştir. Bugün mevcut olan türlerin eskiden var olup sonradan yok olmuş olan türlerden değişimle türeyip çıktıkları fikrini paleontolojiye dayandırarak felsefede iyi bir çığır açtığını söyler. Bugünkü varlıkların bir evrimin ürünü olduğunu herkese kabul ettirmiştir. Yani değişim ve başkalaşımda çevrenin önemi Lamarck’a göre çok büyüktür. Subhi Edhem’e göre evrim meselesi, büyük ve bilimsel bir hareketi temin etmiştir.

Subhi Edhem, Lamarck’ın yok edici bir kuvvet tarafından türün ortadan kaldırılması konusundaki görüşlerine de yer verir. Çevre, türlerin olgunlaşmasına ve yeniden canlandırılmasına, bazı türlerin de tükenmesine ve yok edilmesine çalışır. Türlerin çevre tarafından yok edilmesi çok kolaydır. Darwin tarafından açıkça anlatılan rakip türler vasıtasıyla başka bir türün yok edilmesi teorisi, aslında Lamarck tarafından ifade edilmiştir.

Subhi Edhem, Lamarck’ın evrimci fikir ve görüşlerini anlatırken, kendisine ait materyalist fikir ve görüşlerini de belirtmektedir. Yazara göre madde ve kuvvet asıl ilkedir ve ikisi de yok olmaz, ölümsüzdür. Ona göre madde değişerek canlıların meydana gelmesini sağlamaktadır. Hayat, bir yaratıcının eseri değildir. Işık, elektrik, hararet ve nemin meydana getirdiğidir. Dini fikirler insanı yanıltır çünkü bütün canlılar ona göre ilkel bir durumdan evrim neticesinde gelişmiş bir duruma geçmişlerdir.

Özel Felsefe Dalları

Dil Felsefesi

-Mehmet Necib, “Felsef-i Lisan: Lisanımızda Şekli ve Ma’nai Tekamül”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 5: 69-74; Sayı: 8: 125-127; Sayı: 9: 137-138.

Mehmed Necib, bu makalelerinde dilimiz ve onun şekil ve anlamı konusunda geçirdiği evreleri anlatmaktadır. Otuz kırk sene evveline kadar bizde henüz felsefi ve ilmî bir yönelimin olmadığından hareketle sözlerine başlar. Tahsilimizin büyük kısmını ayırdığımız iki veya üç lisanımız var iken, bizim bu üç lisanın her şeyin de gözümüze çarpan başkalığın niçinini araştırmaya yönelmediğimizi şöyle ifade eder: “Mesela bu üç lisanın her şeyinde gözümüze çarpan başkalığın artık niçinini araştırmaya yükselecek yerde biz bu başkalaşıma ayrı makul denebilir bir yolda gidermek, öteden beri yapılanı taklitten bu üç lisanı beraberiyile lügata, daha garibi kaide imtizac ettirmeye çalışıp gidiyorduk.”

Yazar makalenin devamında imlada yapılması gerekli olan mantık hataları üzerine ciltler dolusu kitap oluşturulabileceğini de ifade eder. Buna felsefî lisanımız ve linguistiğimizin de katılması gerektiğini düşünür. Makalenin devamında ıslahı olmasını düşündüğü kelimeleri yazar incelemeye başlar. Örneğin; ekmek, iki, ikindi, eklemek gibi sözcüklerin aynı kökten türediklerine dikkat çekerek bir tür etimolojik çalışmamıştır.

Mehmet Necib, sade dil ve Türkçe yazma çığırının 1900'lerdeki en önemli temsilcisidir. Bu yüzden 'Türkçü Necib' diye de bilinir. Bu konuda özellikle Ömer Seyfettin'i etkilediği bilinmektedir (Çıkla, 2003: 52).

-Baha Tevfik, "İslâhı Hurûf Meselesi", Felsefe Mecmuası, Sayı: 8: 119-122.

Baha Tevfik, o devirde kullanılan dilin, ıslahıyla ilgili çalışmalara bu metninde de yer vermiştir. Düşüncelerini anlattığı bu yazıda aslında dil felsefesine de girmiş bulunmaktadır. Şunları ifade eder: "Eğer yazıda mühim bir ıslah meydana getirmek istiyorsak, tereddüt etmeden ve korkmadan, birbirinden ayrı harfleri kabul etmeliyiz. Her harf için bir tek şekil olmalı ve şekil hemen hiç bozulmadan el yazısına da tatbik edilmeli. Sonra noktalar kaldırılmalı. Harekeler harflerin üzerlerine değil, aralarına konmalı. Ve isimlerine sesli harf denilmeli. Bunlar hareke mahiyetinde bulunduklarından Arapça ve Farsça kelimelere de tatbik edilmeli. Her açıdan takdire şayan fenni bir yazı meydana getirilmeli."

Aslında Baha Tevfik'in temel gayesi halkın anlayabileceği bir dil kullanmak gerekliliğidir. Daha fazla sayıda halka ulaşma isteği gazete ve dergi sahiplerince dili de sadeleşmeye yönlendirmiştir. Baha Tevfik'de bu düşüncelerle baştan itibaren yazılarında sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya gayret etmiştir (Çıkla, 2003: 52).

Ahlak Felsefesi

- Baha Tevfik, "Hâli Hâzırın Meselesi: Memleketimizde Ahlak ve Âmilleri", Felsefe Mecmuası, Sayı: 2: 17-19.

Baha Tevfik'in Felsefe Mecmuasında üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri de ahlakıdır. Ahlak konusunu felsefî bir zeminde incelemek istemiştir.

Tevfik, dini kaynaklı bir ahlak anlayışına karşıdır. Ahlakı, laik bir konu ve felsefenin bir dalı olarak görür. Ahlakı şöyle tanımlar: "Ahlak demek, iyiyi kötüyü bilmek demek değildir. Ahlak, iyiyi kötünden ayırmaktan çok, iyi olduğu kesinlik kazanan fiillerin yapılması ve fenalığı açıkça belli olan hareketlerin yapılmaması azmini takviye ile uğraşır. İyi ve kötünün belirlenmesine gelince bu, ahlak gibi özel bir bilim dalının değil, belki bütün bilimlerin ve fenlerin, bütün eğitimin en esaslı bir görevidir. Ahlak, yalnız bu esaslı görevin sonuçlarını tatbik ettirebilmekle uğraşırsa ahlak olur ki bu

da insandaki nefis hâkimiyetinin tamamıyla tesisine bağılıdır... Şu halde millet de ciddi bir ahlak meydana getirmek için önce eğitimi olabildiğince genelleştirmek, yaymak, ikinci olarak da bireylerdeki nefis hâkimiyeti kuvvetini artırmak gerekir...”

Bu sözlerle gerçek ahlakın ne demek olduğunu Baha Tevfik anlatmaya çalışmıştır. Bunu aktarırken dönemin basın-yayın organlarına ve yazarlara yüklenmiştir. Bunu da şöyle anlatır: “...Bütün Avrupa, bütün uygar ülkeler, bütün ilim ve fen, ahlakı; nefse hakimiyetle belirleyip tanımlarken, bizim kırk yıllık kitaplarımız, ana baba nasihatlerimiz, mahalle dedikodularımız bile ciddiyet, dayanıklılık, soğukkanlılık gibi, özellikleri övüp, yüceltirken, birkaç ay içerisinde çoğu basın-yayınımız bozuk düzen bir ahenk içinde ‘garaz, kin, intikam’ diye bar bar bağırdılar. Zavallı millete nefis hakimiyeti, muhakeme, i’tidal, yarar elde etme gibi faydalı olacak bir yol gösterecek yerde ona, nefret, hırs, hiddet, özetle düşünmeden yapılan delilikleri tavsiye ettiler. O büyük yazar bu çirkin, bu düşüncesiz hareketlerin ateşli bir başlığı olmak üzere şu yırtıcı cümleyi telaffuz etti: ‘Dinim kinimdir!’” İşte Baha Tevfik, dönemi eleştiren tavrıyla kinin, garezin bir milleti geleceğe hazırlamayan ahlaksızlıklar olduğunu ifade etmektedir.

-Baha Tevfik, “Tenkid-i Felsefi: Ali Kemal Beyin “İlm-i Ahlak”ı Hakkında”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 4: 49-55.

Baha Tevfik, bu yazısında Ali Kemal’in ‘İlm-i Ahlak’ adlı kitabından bahseder. Bu kitabı büyük bir istekle eline aldığını ifade eden Tevfik, ahlak üzerine yazılmış bir felsefi kitap beklerken bu kitabın kendisine acı ve ıstırap verdiğini ifade eder. Baha Tevfik, bu kitabı ilmî değerden yoksun bulur. Ona göre, çeşitli dinlere mensup toplulukların yaşadığı bir ülkede, din ahlak olarak kabul edilemez. İnsanlar arasındaki ortak özellikler insanlık olunca, onların ilişkilerinin önemli bir kısmını yönlendiren ahlak da insani olmalıdır. Bunu şöyle ifade eder: “...Bugün Aristo’dan süzülüp gelen ‘iyilik’ temeli üzerine kurulu bir ahlak oluşturmak nasıl doğru olmazsa, Epikür’ün ‘haz’ temeline dayalı ahlak anlayışı da, dini ahlak taraftarlarının fikirleri de kabul edilemez. Çünkü çeşitli dinlerle dolu olan bir ülkede herkesin ahlakı kendi dinine göre olması gerekeceğinden, farklı topluluklar arasında ayrı ayrı ahlak cereyanları oluşunca iyi geçinme yerine saldırı ve nefret oluşacaktır. 20. asır medeniyetinde ise buna benzer durumlara kimse dayanamaz. İnsanlar arasındaki ortak özellik ‘insanlık’ olunca, onların birlikte iç içe yaşamalarının ve ilişkilerinin önemli bir bölümünü idare eden ahlak da ‘insani’ olmalıdır. Şu halde ahlakın temelini, ne göklerde ne de dini kitaplarda aramak doğru olmaz. Bu temel yine insanlardadır. Onları hareketinde ve davranışlarının kökeni olan fikir, hassasiyet, içgüdü gibi psikolojik olguların olumlu iradesindedir.” Ali Kemal Bey’de hiç felsefi bir

düşünüş olmadığını, kitabını eleştirerek gösteren Baha Tevfik, yazarı ilim ve fenni gelişmelere uzak kalmakla suçlar.

-Naci Fikret, “Terbiyeye Dair”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 6: 84-86.

Naci Fikret bu makalesinde felsefe, ahlak, içtimaiyat ve siyaset dünyasında terbiye bahsine çok önem verildiğini, ferdi ve sosyal felaket veya refahın tek nedeninin terbiye olup olmadığı hususunda zihinlerin meşgul olduğunu ifade eder. O, bu çalışmasında, terbiyenin insan ahlakı üzerinde ciddi bir etkisinin olup olmadığını ve böyle bir etki ve tesir var ise bunun sınırları ile halkın anladığı terbiyenin aynı şey mi yoksa birbirinden uzak şeyler mi olduğu üzerinde durmaktadır.

O, bitkilerin aşılınması suretiyle ıslah edilmesi gibi, insanların tabiatının ıslah edilemeyeceğini söyler. Çünkü insanlara yapılan telkinler daima tesir etmez çoğunlukla ters tepki ile sonuçlanabilir. Naci Fikret bu durumu okullarda verilen eğitim ile açıklamaya çalışır. Ona göre, okullarda verilen eğitimle bireylerin gerçek hayatta karşılaştıkları problemlere çözüm üretmediklerini söyler. Bunu şöyle ifade eder: “ Mektepten çıktıktan bir iki ay sonra o çalışkan efendilerin o ezberledikleri binlerce sahifelerden hiç biri kalmadığı halde mektepte daima izinsiz olmakta olan bazı tembellerin en ciddi malumata sahip oldukları anlaşılır.”

-Naci Fikret, “Terbiyeye Dair: Namus”, Felsefe Mecmuası, Sayı:8: 122-125:

Naci Fikret bu makalesinde, toplumdaki yerleşik olan namus, iffet ve ahlak anlayışını eleştirmektedir. Ona göre, insanlar toplumda yerleşik olan, halkın anladığı ahlak anlayışına göre hayatlarını yönlendiriyorlar. Çünkü o ahlakın ancak kitaplarda yer aldığını, insanlardaki ahlakın ise (vefa, dostluk, şefkat, sadakat gibi ahlaki unsurların) üzerlerine yapıştırılmış bir takım gösterişli ifadeler olduğunu söyler. Bunu da şöyle örnekler: Herhangi bir işe girecek olan kişinin ahlaki durumuyla ilgili yapılan soruşturmada eğer kişi ahlaksız olsa bile, çoğu zaman o kişi için ahlaksız denilmediği görülür. Dolayısıyla toplumdaki namus ve ahlak anlayışı insanların şekillendirmesine dayalı olarak oluşmaktadır. Bu da mutlak bir ahlak anlayışını vermediğinden toplumdaki bu ahlak ve namus anlayışının bir kutsallığı da yoktur.

Din Felsefesi

-Memduh Süleyman, “Felsefe-i Edyân”, Felsefe Mecmuası, Sayı: 9: 142-144.

Memduh Süleyman’ın kaleme aldığı bu yazıda, derginin din konusuna yaklaşımı da belirlenmiş olmaktadır. Din dokunulmaz bir inanç olmaktan çıkarak bilimsel bir inceleme konusu durumuna getirilmiştir. Memduh Süleyman’ın dinin ne olduğunu anlattığı cümleleri şöyle başlar: Doğu

dünyasının zihninde din, insanlık için ilahi bir bağıştır. Ancak bu tam bir tanım sayılmaz; çünkü hakiki dinlerin içine giremeyen Mecusilik, putperestlik gibi inanışları bu tanımın altında toplayamayız. Daha sonra yazıda Memduh Süleyman din tanımlarına geçer ve din ile mit'in halk arasında karıştırıldığına değinir. "... İlmi bir zeminde din ile esatir arasında pek çok fark vardır; esatir, eşhasın ihtirai değil, fakat tarih-i müsbetin teftişinden azade olan ve insanların hiss-i sanatlarına göre tezyi edilen tarihlerin heyet-i mecmusudur. Din ise evvel emirde bir hiss ve hissin menasik tabir edilen hareket-i mahsusa vasıtasıyla izharıdır." Yazar daha sonra yazısında, Avrupa filozoflarından Kant, Max Müller, Tylor, Jean Marie Guyau ve Salomon Reichenbach'ın din tanımlarına yer verir. Makaleyi Hume'un görüşlerine de yer verdikten sonra bitirir. Memduh Süleyman'ın bu yazısında belirttiği en önemli şey din ile mitolojinin karıştırıldığını ifade edip din tanımını sağlıklı yapmak gerekliliği üzerinde durmasıdır.

Mantık

-“Bir Sayfa Mantık”, Mektep Dersleri, Sayı: 6: 44-48; Sayı: 7: 49-53; Sayı: 8: 57-60.

Bu kısım, mantık ilminin konusu ve kısımları üzerine değinir. Ayrıca kavram bilgisi (tasavvur), önerme (kaziye), akıl yürütme (istidlal) gibi mantık terimlerinin tarifi de yapılır. Mantığı iki şekilde açıklar: Mantık Nazariyesi ve Metodolojisi (usuliyat) yazının devamında yine ayrı başlıklarla açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca yazı serisinde ayrıntılı olarak akıl yürütme yolları da verilmiştir. Kıyas konusuna ayrıntılı değinilmiştir. Kıyasın çeşitleri ve buna dair kurallar, kıyasın kullanılışı üzerinde durulur. Öncüllerden sonuç çıkarma yolları gösterilir. Son olarak da istidlal delillerinin çeşitleri anlatılır.

Derginin Türk Düşünce Tarihindeki Yeri

XVIII yy.'daki Osmanlı Devleti'nin askeri alandaki başarısızlıkları ve Fransız Devrimi'nden sonra imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan yeni düşünce akımları, Osmanlı yöneticilerinde, imparatorluğun yaşayabilmesi için gözlerini Batıya çevirmek ve oradan bazı yenilikleri almak ve bir takım düzenlemeler yapmak ihtiyacını doğurmuştur (Bumin 2002: 325).

Osmanlı'da Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyet'in ilanı ile sona eren dönem, imparatorluğun ve toplumun Batı kaynaklı kurum ve kavramlarla çağdaşlaştırılması çabalarına tanıklık etmektedir. İmparatorluğun varlığını koruma amaçlı bu pragmatik çabalar, zamanla genişleyerek bir toplumun, toplumsal kurumların, bireylerin zihin yapılarının değiştirilmesi projesine

dönüşmüştür. Osmanlı modernleşmesi olarak tanımlanan bu proje, teorik bir hazırlık dönemi olmaksızın başlamıştır. Fakat zamanla, teorik-felsefî problemler Osmanlı aydınlarının ufkunda ve gündeminde yerlerini almıştır. Bu nedenle, II. Meşrutiyet dönemi siyasi düşünceler, projeler açısından çok zengin bir laboratuvar görüntüsü vermektedir (Bumin 2002: 338).

Günümüz Türkiye'sinde etkin olan fikir hareketleri ilk filizlerini I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde vermiştir (Varlık 1985: 132). Çünkü bu dönemde, belli başlı Batılı filozoflar, düşünce akımları, felsefe tartışmaları tanınmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Osmanlı aydınları arasında materyalizm, spiritüalizm, pozitivizm, liberalizm, sosyalizm, Marksizm taraftarları ve karşıtları kendilerini göstermektedir.

1913'te Baha Tevfik'in öncülüğünde yayımlanan "Felsefe Mecmuası", pozitivist düşünceyi temel alarak, onu Osmanlı toplumuna tanıtmayı ve yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere, akıllı ve bilgiyi temsil eden pozitivism, geleneksel dini, siyasal, toplumsal ve ahlaki kurum ve değerleri sorgulama ve yeniden düzenlemeyi hedeflemektedir. Derginin pozitivist bir çizgiye sahip oluşunun, Osmanlı toplumunun düzen ve istikrara kavuşturulabilmesi, imparatorluğun birliğinin ve ilerlemesinin sağlanabilmesi için bir toplumsal mühendislik projesi işlevini gördüğü söylenebilir. II. Meşrutiyetin bunalımlı yıllarında 'Felsefe Mecmuası' üstlendiği misyonla, Osmanlı toplumunun karşılaştığı sorunlara kendince bir çözüm getirmektedir. Bunu da, dergide yer alan felsefî metinlerden hareketle, pozitivist ve materyalist düşüncelerin tanıtılması ve yaygınlaştırılması yoluyla yapmaktadır.

Sonuç

'Felsefe Mecmuasındaki makaleler, Batılı pozitivist ve materyalist düşüncelerin Osmanlı toplumuna tanıtılması misyonunu üstlenmektedir. Bu misyon icra edilirken, yazarlar pozitivist ve materyalist düşüncelerin savunuculuğunu hatta temsilciliğini yapmaktadırlar.

Felsefe Mecmuası'nın yayım politikası II. Meşrutiyet dönemi dergiciliğinin tipik özelliğini içermektedir. II. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü ortamında felsefeciler, felsefeyi kendi dünya görüşlerini topluma yaymak için bir araç olarak kullanmaktaydılar. Bu nedenle, Felsefe Mecmuası'nda da, II. Meşrutiyetin bu anlayışı hâkimdir.

Felsefe Mecmuası'nın Türk düşünce tarihindeki yeri, Türkiye'de yayımlanan ilk felsefe dergilerinden biri olması nedeniyle önemlidir. 'Tecdüdü-ü İlmî ve Felsefî Kütüphanesi' tarafından yayımlanan dergi, ülkedeki felsefe alınıdaki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Pozitivist bir çizgiye sahip olması nedeniyle derginin, Osmanlı toplumunun düzen ve istikrara

kavuşturulabilmesi, imparatorluğun birliğinin ve ilerlemesinin sağlanabilmesi için bir toplumsal mühendislik projesi işlevini yerine getirdiği söylenebilir. Öte yandan derginin, Tanzimat'la birlikte başlayan Türk modernleşmesi sürecine kendi çapında ufak da olsa farklı bir açılım getirmeye çalıştığı söylenebilir.

Osmanlı düşünce hayatı her döneminde canlı kalmış ve ilerlemeyi sağlamış bir düşünce hayatıdır. İmparatorluğun en güçlü zamanlarında padişahın da katıldığı felsefe tartışmaları, medreselerin varlığı, astronomi ve tıp alanında ki çalışmalar düşünce hayatının varlığının ispatıdır. İmparatorluğun duraklama ve gerilemeye başlamasıyla itibaren ise düşünce hayatı da bir duraklamaya girmiştir. Bu dönemden itibaren ise Batının etkileri söz konusu olmaya başlamıştır. Fakat bu dönemde, Osmanlı düşünce hayatının Batı düşüncesiyle birlikte varlığını sürdürmeye çalıştığı görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu etkileşim de, zengin bir kültürün varlığını ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

- Alkan, M.Ö. (1989). "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: Felsefe Mecmuası", Tarih ve Toplum, 89: 49-56.
- Bağcı, R. (1989). "Baha Tevfik Üzerine", Tarih ve Toplum, 62: 60-64.
- Bağcı, R. (1996). Baha Tevfik'in Hayatı Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma, İzmir: Kaynak Yay.
- Bağcı, R. (2004). "II. Meşrutiyet Devrinde Baha Tevfik'in Çıkardığı Bir dergi: Felsefe Mecmuası", Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, no: 11, İzmir: EÜEFY., ss.31-46.
- Bolay, S.H. (1995). Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Ankara: Akçağ Yay.
- Bumin, T. (2002). (yay. yönt.), Felsefe 2002, İstanbul: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yay.
- Çıkla, S. (2003) "Baha Tevfik'in Edebiyatçılığı, Tesirleri ve Sıra Dışı Edebî Görüşleri, Muhalif, Asi ve Sıra Dışı-II, Tarih ve Toplum, 40: 235.
- Kafadar, O. (1999). "Türkiye'de Felsefecilerin İlk Örgütü: Türk Felsefe Cemiyeti (1928-1929)", Tarih ve Toplum, 189: 173-178.
- Karakuş, R. (1995). 1908-1933 Türkiye'de Felsefenin Kavranışı ve Bu Kavranışta Dinin Konumu Felsefe Serüvenimiz, İstanbul: Seyran Yay.
- Kaynardağ, A. (1983). "Türkiye'de Felsefe'nin Evrimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c. 3, İstanbul: İletişim Yay., ss.762-774.
- Ülken, H.Z. (2005). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yay.
- Varlık, B. (1985). "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c. 1, İletişim Yay., ss. 112-125.